

DOI: <https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-101.2024.18>

УДК 37.015:796.817-057.87

Олена ОТРАВЕНКО,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та методики фізичного виховання,
Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»,
Полтава, Україна
ORCID ID 0000-0001-8308-5895

Зоя ДІХТЯРЕНКО,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри технології оздоровлення та
фізкультурно-спортивної реабілітації,
Державний податковий університет,
Ірпінь, Україна
ORCID ID 0000-0003-1869-7494

Владислава ГАНЧЕВА,
завідувач сектору виховної роботи відділу
психологічного супроводу та соціально-педагогічної роботи,
Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»,
Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-0820-4430

Едуард ЄРЬОМЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
професор кафедри правоохоронної діяльності,
Державний податковий університет,
Ірпінь, Україна
ORCID ID 0000-0002-8162-7539

ВИХОВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ УЧНІВ, СТУДЕНТІВ І КУРСАНТІВ ДО ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ БОЙОВОГО ХОРТИНГУ

Співавторами наукової публікації проведено дослідження та описано результати за допомогою опитування учнів-спортсменів 9-х класів із 34-х спортивних клубів України ($n=807$), студентів-дослідників Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» ($n=92$), студентів-практиків Державного податкового університету ($n=32$), які були залучені до розробок мініпроектів зі здоров'язбережувальної діяльності, проведення тренувань з бойового хортингу в природних умовах, експериментальні позааудиторні та позааудиторні заходи оздоровчого спрямування, написання кваліфікаційних робіт за темою дослідження та участі у конференціях різного рівня, у тому числі й Міжнародних, здійснення

моніторингової діяльності під час занять бойовим хортингом та позааудиторних і позааудиторних занять).

Здійснено практичну перевірку результативності вихованості ціннісного ставлення учнів, студентів і курсантів до здоров'язбережувальної діяльності засобами бойового хортингу. Основою дослідження став розвиток дослідницьких навичок через спосіб аналізу студентів-дослідників; удосконалення практичних навичок учнів, студентів і курсантів, які брали участь в якості учнів-спортсменів бойового хортингу та студентів-практиків, помічників тренерів із 2020 по 2024 рік.

Представлено результати дослідження, а саме реалізовано постановку і комплекс цілей щодо виховання в учнів і студентів ціннісного ставлення до здоров'язбережувальної діяльності; розроблено та впроваджено анкетування учнів, студентів і курсантів; визначено компоненти, критерії та показники щодо вихованості ціннісного ставлення учнів і студентів до здоров'язбережувальної діяльності; надано практичні рекомендації.

Доведено, що проведене дослідження і отримані результати сприяли злагодженню командної роботи учнів, студентів і курсантів, викладачів / тренерів; спрямуванню на підвищення якості професійної і практичної підготовки здобувачів вищої освіти та їх кар'єрного зростання.

Визначено, що слід зосередити увагу на практичній складовій навчальної та науково-дослідницької діяльності в закладах вищої освіти, удосконаленні навчально-тренувального процесу в спортивних клубах, ДЮСШ України, спираючись на вітчизняний та закордонний досвід провідних фахівців.

Ключові слова: цінність, учні, студенти, курсанти, виховання ціннісного ставлення, здоров'язберігаюче середовище, здоров'язбережувальна діяльність, моніторинг, бойовий хортинг, науковий експеримент.

Постановка проблеми. В останні роки одним із пріоритетних завдань у системі освіти України – є питання побудови безпечного освітнього середовища, збереження і зміцнення здоров'я всіх учасників освітнього процесу. Під час дії воєнного стану в українській державі необхідно вправніше виховувати соціально активну особистість зі сформованою громадянською позицією, стійкою ціннісною системою та особистісними характеристиками. Ці чинники дають змогу виховувати ціннісне ставлення учнів, студентів і курсантів до здоров'язбережувальної діяльності. Важливими кроками в цьому напрямі є формування у здобувачів освіти здатності протистояти булінгу та підвищенню рівня стресостійкості.

Актуальність теми дослідження підкреслюється низкою нормативних документів: Указ Президента України «Про Національну стратегію розбудови

безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>), «Про Національну стратегію у сфері прав людини» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>); листів Міністерства освіти і науки України: «Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству», «Про здійснення превентивних заходів серед дітей та молоді в умовах воєнного стану в Україні» від 13.05.22 року № 1/5119-22 (<http://surl.li/djpsd>), у яких важливими пріоритетами в діяльності закладів освіти є здоров'язбереження, національна свідомість, заходи запобігання та протидії насильству.

Фахівцями Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» розроблено та розміщено на вебсайті ДНУ «ІМЗО» корисні матеріали: міжнародні і національні документи щодо захисту прав дитини (<http://surl.li/eaqrmu>); навчальні програми щодо захисту прав дітей (<http://surl.li/yplsva>); перелік навчальних і виховних програм із питань запобігання та протидії домашньому насильству (<http://surl.li/tbfevc>); безпека в інтернеті (матеріали і ресурси) (<https://salo.li/BC8cE14>) та інші [16].

Аналіз нормативних документів і наукових джерел показав, що орієнтація на здоров'язбережувальну діяльність передбачає: виховання ціннісних орієнтацій в учнів, студентів і курсантів, ведення здорового способу життя і становлення вмінь протистояти негативним зовнішнім впливам, особливо під час дії воєнного стану в Україні. Як зазначає О. Безкопильний [1, с. 56–57], це стає можливим, якщо знання й уміння щодо збереження власного здоров'я, а також засновані на них дії здоров'язбереження, формуються в освітньому процесі в цілому, і під час викладання окремих освітніх компонентів, зокрема. Отже, тема нашого дослідження є актуальною і своєчасною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Технологіям здоров'язбереження присвячені праці: О. Безкопильного, Т. Бережної, І. Беха, Г. Воскобойнікової, Ю. Завалевського, В. Оржеховської, С. Присяжнюк,

Л. Рибалко, О. Тимошенко, Т. Федоченко та ін. Фахівцями в галузі педагогіки, психології, фізичного виховання напрацьовано чимало різних підходів, спрямованих на збереження та зміцнення здоров'я: з елементами йоги (О. Гречаний, М. Дорошенко, І. Ільницький, С. Карасевич, Р. Кіблицький, І. Самоха та ін.), бойового хортингу (С. Болтівець, Г. Грибан, З. Діхтяренко, Н. Довгань, Е. Єрмоєнко, О. Отравенко, С. Присяжнюк, Л. Пустолякова, Т. Федорченко, В. Хіміч та ін.). Систематично в Україні та за кордоном видається науково-методична література за результатами досліджень, до прикладу: Е. Єрмоєнко (Збірник навчальних програм з бойового хортингу: навч.-метод. посібник, 2021); С. Присяжнюк, Е. Єрмоєнко, К. Кукушкін, З. Діхтяренко (Програма розвитку бойового хортингу в Україні, 2022); О. Otravenko, O. Shkola, V. Zhamardiy, O. Pavliuk, A. Radchenko, V. Donchenko, S. Myronenko (Method of physical improvement of higher education students by means of functional training in the aspect of health-preservation, 2024); О. Otravenko, O. Shkola, V. Zhamardiy, O. Shynkarova, O. Fomenko, T. Poluliashchenko, V. Donchenko (Fostering the social activity of future specialists in physical education and sports in a health-preserving environment, 2024); розділи колективних монографій Т. Fedorchenko, S. Boltivets, N. Dovgan, Z. Dikhtiarenko та ін. [1–20].

Мета дослідження – практично перевірити результативність вихованості ціннісного ставлення учнів, студентів і курсантів до здоров'язбережувальної діяльності засобами бойового хортингу.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан вихованості ціннісного ставлення учнів, студентів і курсантів до здоров'язбережувальної діяльності засобами бойового хортингу.

2. На основі аналізу науково-методичних джерел визначити пріоритетні цінності в учнів, студентів і курсантів засобами бойового хортингу.

3. Визначити компоненти, критерії та показники вихованості ціннісного ставлення учнів, студентів і курсантів до здоров'язбережувальної діяльності та надати практичні рекомендації.

Зв'язок роботи з науковими темами. Науково-педагогічними працівниками проведено низку експериментів відповідно до науково-дослідних робіт у закладах середньої та вищої освіти [1–20 та ін.] згідно НДР: 1) № 0118U001989; ДР 0121U113261; 2) № 0120U100443; № 0123U100608; 3) № 0121U113032; 4) № 0117U005556.

Виклад основного матеріалу дослідження. Співавтори наукової публікації погоджуються з Т. Титаренко [15], що здорова особистість – це добре адаптована людина, яка вміє спілкуватися, відчувати потреби інших людей і не забувати про власні інтереси. Здорова людина цінує можливість мати певну професійну, навчальну, буденну спорідненість з іншими людьми. Їй притаманні розвинуті комунікативні здібності та певний рівень незалежності, автономії. Вона може встановлювати конструктивні міжособистісні стосунки, запобігати конфліктам, а у разі їх виникнення конструктивно розв'язувати. Особистісними якостями здорової людини є: готовність надавати допомогу іншим, оптимізм і активність. Здорова особистість свідомо ставиться до свого майбутнього, розвиває свої прогностичні задатки, які виявляються в умінні ставити адекватні життєві цілі та знаходити шляхи їх реалізації. Здорова особистість відкрита новому досвіду і готова рухатися вперед, незважаючи на ризик.

Основою для забезпечення ефективності здоров'язберігаючої педагогічної діяльності майбутнього педагога у галузі фізичного виховання, спорту і здоров'я людини, на думку Г. Воскобойнікової, є теоретико-методологічне обґрунтування її сутності і змісту. Здоров'язберігаюча педагогічна діяльність поєднує інтегрований психолого-педагогічний вплив, що забезпечує формування, зміцнення й збереження здоров'я учасників освітнього процесу на фізичному, психічному, моральному й соціальному

рівнях, мотивує розвиток педагогічної майстерності та професійної досконалості, здоров'яформувальний та здоров'язбережувальний навчально-виховний вплив на молоде покоління в процесі майбутньої професійної діяльності. Водночас здоров'язбереження є компетенцією сучасного педагога, що реалізує найвище цілепокладання суспільства – формування здорової молоді – майбутнього нашої держави – засобами освіти та виховання [3, с. 127].

Поняття «здоров'язбережувальна компетентність здобувачів освіти» О. Отравенко визначає як «багатофакторна якість особистості, що інтегрує знання, уміння, навички, досвід та особистісні якості, які є дуже важливими чинниками для досягнення високих результатів у майбутній професійній діяльності, мотивів, ставлень і цінностей, що спрямовані на усвідомлення важливості здоров'я, здорового стилю життя для всієї життєдіяльності особистості, створення здоров'язберігаючого середовища та здоров'язберігаючої поведінки здобувачів у закладі освіти й вдосконалення власного творчого потенціалу» [10, с. 100].

В. Ганчева і Т. Лященко поняття «ціннісні орієнтації» розглядають як «спрямованість особистості на певну групу головних для неї цінностей, які виступають загальним орієнтиром в її поведінці. Ціннісні орієнтації дають змогу особистості поєднувати власні потреби, цілі, інтереси та бажання із соціально важливими нормами суспільства» [4, с. 22].

Сутнісними характеристиками поняття «цінність», за В. Бобрицькою, є: 1) задовольняє інтереси і потреби особистості; 2) особлива індивідуальна реальність, суть якої полягає у її позитивній значущості; 3) «маркер» особливої значущості речей, процесів, ідей для життєдіяльності суб'єкта; 4) те, що впливає на мотивацію і вибір способів поведінки людини [2, с. 158].

Ми підтримуємо думку В. Бобрицької, що свого роду осями координат, на основі яких слід розбудовувати освіту України, має стати така модель життєдіяльності людини, її ставлення до свого здоров'я і здоров'я інших, в

основі якої – здоров'язбережувальні цінності. Ці цінності мають потенціал щодо спрямування і корекції у соціальному, духовному, професійному, особистісному просторі поведінки людини. Для молоді людини система здоров'язбережувальних цінностей набуває характеру ідеальних зразків, на основі яких відбувається формування довгострокових цілей, процесу мислення, визначення індивідуального стилю буття та способу життя індивіда, а у глобальному масштабі – «здоров'я довкілля» і «здоров'я планети» [2].

Основними завданнями у вихованні ціннісного ставлення учнів, студентів і курсантів до здоров'язбережувальної діяльності є: послідовна побудова системи здоров'язбережувальної культури суб'єкта як суми уявлень про культуру здоров'я та ціннісні здоров'язбережувальні орієнтації; уявлення і дотримання особистого цілісного комплексу здоров'язбережувальних технологій – ціль у житті; сприйняття індивідуальної позиції для забезпечення якості життя і довголіття; формування активної життєвої позиції спортсменів бойового хортингу через здоров'язбережувальну діяльність; ціннісну мотивацію на збереження та зміцнення здоров'я; розвиток у здобувачів освіти творчих здібностей і практичних умінь у галузі здоров'язбереження; особистісні мотиви позитивного ставлення до тренувань бойовим хортингом; комплексне виховання оздоровчих цінностей у здобувачів освіти тощо [1–20].

Окреслене вище передбачає постановку й реалізацію комплексу цілей під час навчально-виховного і тренувального процесів учнів, студентів і курсантів із впровадженням здоров'язбережувальних технологій (Таблиця 1).

Таблиця 1.

Цільова результативність вихованості ціннісного ставлення учнів, студентів і курсантів до здоров'язбережувальної діяльності

Цілі	Результативність навчально-виховного і тренувального процесів
<i>Особистісно-аксіологічні (мотиваційні)</i>	виховання особистісних якостей, що сприяють збереженню та зміцненню власного здоров'я, формуванню уявлень про здоров'я як соціальної цінності; вироблення ціннісних орієнтацій особистості у сфері здоров'язбережувальних технологій; виховання активної соціальної здоров'язбережувальної позиції засобами бойового хортингу та готовність до виконання соціальних функцій і ролей вчителя / викладача, тренера з бойового хортингу; формування активної

	життєвої позиції спортсменів бойового хортингу через здоров'язбережувальну діяльність; уявлення і дотримання особистого цілісного комплексу здоров'язбережувальних технологій – ціль у житті; сприйняття індивідуальної позиції для забезпечення якості життя і довголіття тощо;
<i>Гностичні (пізнавальні)</i>	оволодіння системою знань з валеології, анатомії, вікової фізіології, біомеханіки, педагогіки здоров'я, теорії та методики фізичного виховання, історії фізичної культури і спорту, психології фізичного виховання і спорту, фізичного виховання, національних видів єдиноборств, спортивних і рухливих ігор, лікувальної фізичної культури, гімнастики, фармакології у фізичному вихованні і спорті» та ін. навчальних дисциплін, що посилює і теоретичну, і практичну складові освітніх компонентів, виробленні професійної рефлексії, навичок застосування здоров'язбережувальних технологій для зміцнення і збереження здоров'я; формування в спортсменів активної життєвої позиції, здорового способу життя засобами бойового хортингу – ціль якості життя і довголіття; розвиток в учнів, студентів і курсантів фізичних і виховання морально-вольових якостей для здатності протистояти булінгу та підвищеному рівню стресостійкості (особливо в умовах воєнного стану); знання про індивідуальне та суспільне здоров'я як цінність; форми, методи і засоби здоров'язбережувальної діяльності тощо;
<i>Діяльнісні (технологічні)</i>	особистісний досвід застосування учнем, студентом, курсантом здоров'язбережувальних технологій у майбутній професійній діяльності, що спрямоване на активізацію суспільної здоров'язбережувальної позиції вчителя / викладача / тренера з бойового хортингу; набуття навичок Soft skills у командній роботі; креативне вирішення завдань, враховуючи частково сформовану активну життєву позицію; формування навичок критично мислити під час опрацювання інформації у різних ситуаціях; застосовувати комплексні здоров'язбережувальні розробки і вміння з бойового хортингу в природних умовах; дотримання особистого цілісного комплексу здоров'язбережувальних технологій – ціль у житті, що впливатимуть на якість життя і довголіття; опанування всіх можливих шляхів саморозвитку і самовдосконалення в навчальній, спортивній та професійній сфері тощо.

Джерело: розроблено авторами О. Отравенко та З. Діхтяренко.

За О. Безкопильним, здоров'язбережувальна діяльність учителя фізичної культури спрямована на отримання ним нових педагогічних сенсів цієї діяльності шляхом створення умов, сприятливих для збагачення культурно-оздоровчих знань та досвіду, усвідомлення себе суб'єктом здоров'язбереження, прийняття і реалізації цінностей культури здоров'я [1, с. 10].

Визначено О. Отравенко наступні компоненти, критерії та показники

вихованості ціннісного ставлення учнів і студентів до здоров'язбережувальної діяльності (Таблиця 2).

Таблиця 2.

Компоненти, критерії та показники вихованості ціннісного ставлення учнів, студентів і курсантів до здоров'язбережувальної діяльності

№ п/п	Компоненти	Критерії	Показники
1.	<p>Мотиваційно-ціннісний охоплює мотиви, потреби, ціннісні орієнтації щодо стану свого здоров'я та здоров'я оточуючих.</p>	<p>Наявність потреби, мотивів і ціннісних орієнтацій щодо: збереження та зміцнення здоров'я; здоров'язбережувальної діяльності; тренувань бойовим хортингом. Прагнення набути знань про цінність «здоров'я»; реалізовувати здоров'язбережувальні технології у майбутній професійній діяльності; вихованості щодо ціннісного ставлення учнів, студентів і курсантів до здоров'язбережувальної діяльності.</p>	<p>Наявність чітко вираженої мотиваційно-ціннісної орієнтації на здоров'язбережувальну діяльність та ведення здорового способу життя; ціннісного ставлення до здоров'я, професійного інтересу до науково-практичної інформації здоров'язбережувального характеру, тренувань із бойового хортингу. Прагнення до оволодіння засобами і методами здоров'язбережувальної діяльності; реалізувати знання з теорії та методики фізичного виховання, анатомії і фізіології та інших навчальних дисциплін у процесі фізичних навантажень під час тренувань бойовим хортингом. Потреба у набутті: компетенцій, спрямованих на зміцнення та збереження здоров'я; вихованості ціннісного ставлення учнів, студентів і курсантів до здоров'язбережувальної діяльності.</p>
2.	<p>Змістовний – базові знання учнів, студентів і курсантів про: цінність здоров'я; здоровий спосіб життя; підвищення стресостійкості та запобігання булінгу (особливо в умовах воєнного стану).</p>	<p>Наявність в учнів, студентів і курсантів певного рівня: інтегрованих знань про цінності, здоров'я та здоровий спосіб життя, які є теоретико-практичними здоров'язбережувальними технологіями у бойовому хортингу; вихованості щодо ціннісного ставлення до здоров'язбережувальної діяльності.</p>	<p>Повнота, ґрунтовність, системність знань про здоров'язбережувальні технології; теоретичні і практичні основи психолого-педагогічних і медико-біологічних дисциплін у напрямі здоров'язбереження. Засвоєння анатоμο-фізіологічних механізмів психічних станів і процесів в організмі людини та їх впливу на фізичну активність. Поповнення знань із питань засвоєння здоров'язбережувальних технологій, збереження і зміцнення здоров'я, а також негативних впливів шкідливих звичок і необхідності ведення здорового способу життя. Оволодіння інтегративними знаннями досягнень з анатомії та фізіології людини, педагогіки здоров'я, психології спорту, теорії та методики фізичного виховання та інших навчальних дисциплін для</p>

			їх раціонального використання у галузі педагогіки, фізичної культури і спорту тощо.
3.	Креативно-діяльнісний визначає креативні практичні вміння та навички, необхідні для збереження і зміцнення здоров'я з орієнтацією на здоров'язбережувальну діяльність.	Наявність належного рівня творчих здібностей, фізичної, психологічної та професійно-прикладної підготовки з використанням міжгалузевих інтегративних знань.	Наявність у здобувача освіти проєктувально-конструктивних, лідерських і аналітико-рефлексивних умінь і навичок, що сприяють вихованню навичок «Soft skills» у командній роботі; практичному застосуванню здоров'язбережувальних технологій у бойовому хортингу. Використання інтегрованих фізіологічних і анатомічних знань для раціональної організації здоров'язберігаючої діяльності; Оволодіння різними способами рухової активності, фізичного й емоційного самовдосконалення під час тренувань бойовим хортингом для підтримки та збереження здоров'я; здоров'язбережувальними технологіями. Вияв творчих умінь вести агітацію щодо здорового способу життя; вміння визначати і застосовувати індивідуальну здоров'язберігаючу траєкторію для здійснення здоров'язбережувальної діяльності.
4.	Особистісний проявляється в спрямуванні мислення на виховання ціннісного ставлення учнів, студентів і курсантів до здоров'язбережувальної діяльності.	Готовність учнів, студентів і курсантів реалізовувати здоров'язбережувальні технології під час тренувань бойовим хортингом, оволодіння системними знаннями щодо здоров'язбережувальної діяльності.	Самостійний пошук засобів і способів фізичного, інтелектуального саморозвитку для збереження і зміцнення здоров'я; усвідомлення особистої відповідальності за власне здоров'я та здоров'я оточуючих; Спрямованість на ведення здорового способу життя; активну здоров'ятворчу позицію на тренуваннях із бойового хортингу; формування активної життєвої позиції спортсменів бойового хортингу через здоров'язбережувальну діяльність. Спрямування активності на самопізнання; виховання ціннісного ставлення до здоров'язбережувальної діяльності.

Джерело: розроблено автором О. Отравенко.

Виховання ціннісного ставлення учнів, студентів і курсантів до здоров'язбережувальної діяльності співавторами запропоновано саме засобами бойового хортингу. Адже, згідно з Г. Грибаном, Е. Єрмоменко,

О. Отравенко, З. Діхтяренко (2024) бойовий хортинг – національний професійно-прикладний вид спорту України, заснований на культурних, оздоровчих і бойових традиціях українського народу. Він є багаторічним спеціально організованим процесом навчання, всебічного розвитку, морально-етичного виховання й оздоровлення дітей і молоді [5, с. 220].

У ході експериментального дослідження були виявлені п'ять мотивів позитивного ставлення учнів-спортсменів 9-х класів із 34-х спортивних клубів України (807 осіб (221 дівчина і 586 юнаків) і студентів (124 особи (18 дівчат і 106 юнаків), тобто, ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» (92 особи (14 дівчат і 78 юнаків) і ДПУ (32 студенти, а троє з них навчаються паралельно на військовій кафедрі, тобто, є курсантами (4 дівчини і 28 юнаків) до бойового хортингу:

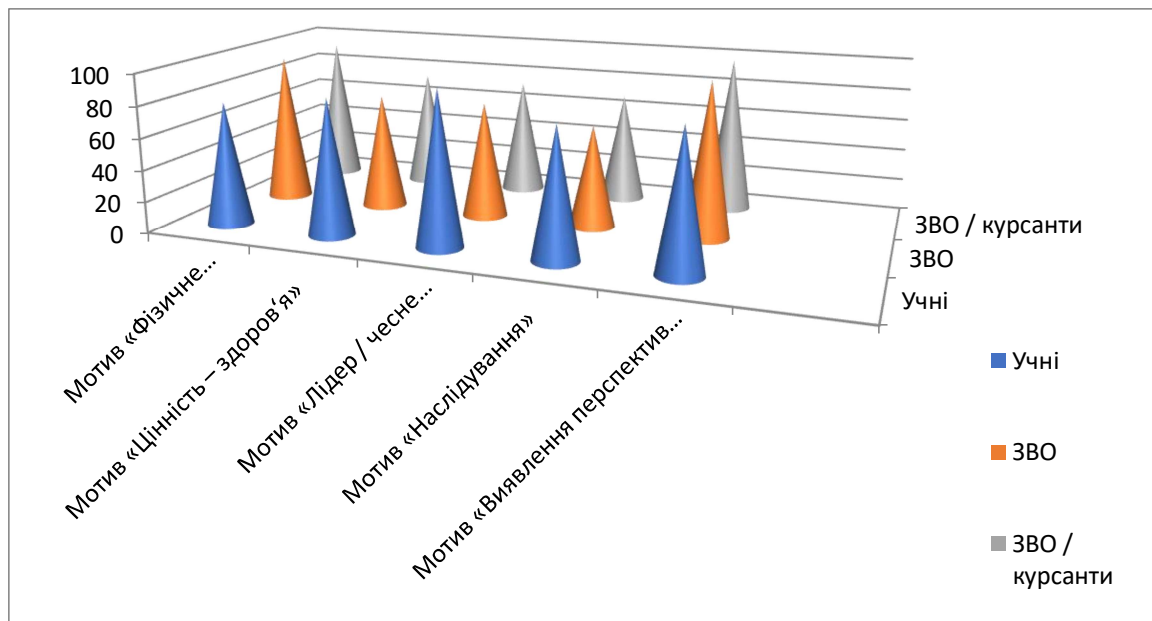
– мотив «Фізичне самовдосконалення» – 78,4% в учнів, 94,7% у студентів ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» і 93,0% у ЗВО / курсантів;

– мотив «Цінність – здоров'я» – 86,2% в учнів, 73,6% у студентів ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» і 75,0% у ЗВО / курсантів;

– мотив «Лідер / чесне суперництво», що характеризує прагнення виділитися, самоствердитися у своєму середовищі, домогтися авторитету – в учні 97,0%, у студентів ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» і в ЗВО / курсантів однаково: 74,0%;

– мотив «Наслідування» – в учні 81,3%, у студентів ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» 65,0%, і в ЗВО / курсантів: 70,0%;

– мотив «Виявлення перспектив у процесі навчальної та фізкультурно-оздоровчої діяльності» (фізична досконалість, спортивна майстерність, виховання морально-вольових якостей, розвиток / удосконалення фізичних якостей та ін.) – учні 87,0%, у студентів ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» і в ЗВО / курсантів однаково: 98,2% (рис. 1).

Рис. 1. Узагальнені результати відповідей респондентів на перелік запитань з теми «Мотиви позитивного ставлення до бойового хортингу»

Джерело: розроблено авторами.

Дослідницькою групою у складі співавторів запропоновано виховання наступних оздоровчих цінностей:

- Цілодобове збереження та відновлення здоров'я у лісовій частині Карпат (включаючи денний сон).
- Джерельна чиста вода, повноцінне здорове харчування натуральними продуктами та приготування їжі у котлах на багатті.
- Тренування на свіжому повітрі 2 рази на день.
- Оздоровчі дихальні вправи за системою йога.
- Загартування, самомасаж, психологічна саморегуляція.
- Цінність «природні ресурси» та «здоров'я довкілля».
- Відсутність гаджетів під час канікулярного періоду.
- Підвищення культури мовлення, читання книжок і їх аналіз (включаючи методичну літературу з бойового хортингу та ін.).
- Цінність «духовне здоров'я».

Отже, за результатами експериментального дослідження були виявлені

співавторами наукової публікації оздоровчі цінності, на які акцентували респонденти. Ці оздоровчі цінності позитивно впливають на виховання ціннісного ставлення учнів, студентів і курсантів до здоров'язбережувальної діяльності засобами бойового хортингу.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок.

Результати проведеного дослідження показали, що учні-спортсмени і студенти-практики, які розробляли мініпроекти тренувань бойовим хортингом у природних умовах змогли розвинути самостійність, організованість, витримку, когнітивні вміння та морально-вольові й фізичні якості. Водночас студенти-дослідники, які спостерігали, брали участь у розробках анкет, провели моніторинг цих тренувань і зробили опис у своїх кваліфікаційних роботах розвинули своє критичне мислення, мали можливість оцінити мініпроекти у вільний, демократичний спосіб, висловлюючи свою думку, роздуми та аргументи, які згодом можуть сприяти розвитку дослідницьким навичкам саме в галузі здоров'язбережувальної діяльності. У якості зворотного зв'язку, студент-магістрант ЛНУ імені Тараса Шевченка К. І. відмітив, що під час експерименту «відчув впевненість у собі та розвинув своє критичне мислення, творчі й дослідницькі навички». А студент ДПУ С. М. зазначив: «що підвищив свої практичні та інструкторські навички під час тренувань бойовим хортингом». Учні-спортсмени усвідомили свою реальність і важливість тренувань бойовим хортингом у природних умовах зі спрямованістю на здоров'язбережувальну діяльність.

Зазначене вище дозволяє стверджувати, що проведене дослідження сприяло злагодженій командній роботі учнів, студентів, курсантів, викладачів, тренерів і спрямувало на підвищення якості професійної і практичної підготовки здобувачів освіти та їх кар'єрного зростання.

Можемо зробити висновок про те, що під час виховання ціннісного ставлення до здоров'язбережувальної діяльності більшу увагу слід зосередити на практичній складовій навчальної та науково-дослідницької діяльності у

зкладах вищої освіти та удосконалення навчально-тренувального процесу в спортивних клубах, ДЮСШ України спираючись на вітчизняний та зарубіжний досвід провідних фахівців.

Вважаємо за доцільне запропонувати практичні рекомендації, які мають сприяти вихованню ціннісного ставлення учнів, студентів і курсантів до здоров'язбережувальної діяльності засобами бойового хортингу, а саме:

1. Пройти курси на платформі «PROMETHEUS»: «Наукова комунікація в цифрову епоху», «Безпека в інтернеті під час війни: практичний курс», «Сексуальна освіта», «Протидія та попередження булінгу в закладах освіти», «Академічна доброчесність: онлайн курс для викладачів, які значно вплинуть на виховання ціннісного ставлення учнів, студентів і курсантів до здоров'язбережувальної діяльності під час тренувань бойовим хортингом.

2. Кожні канікули виїжджати на природу з вихованцями бойового хортингу (на Закарпаття: влітку і взимку – до 30 днів, навесні та восени – до 7 днів під час канікулярного періоду в умовах воєнного стану в Україні).

3. Сумісний перегляд відеоматеріалів у різних педагогічних ситуаціях із послідовним їх обговоренням. Пропонуємо наступний алгоритм дій:

Крок 1: заняття, яке включає перегляд відеоматеріалів і різних педагогічних ситуацій із послідовним їх обговоренням, подальша групова та індивідуальна рефлексія.

Крок 2: заняття із застосуванням активних методів навчання «мозковий штурм», інтерактивні лекції, аналіз конкретних ситуацій (case-study), круглий стіл, семінар-дискусія (групова дискусія) та ін., також нами були застосовані тренінги, ділові ігри; вебінари та гостьові лекції.

Крок 3: підсумкове домашнє завдання – підбивання підсумків занять тематичного розділу. Приклади: ЕСЕ, презентація, індивідуальні оздоровчі міні-проекти та ін.

Подальші наукові розвідки з даної проблематики потребують посилення акценту на практичну та моніторингову діяльність у публікації за межами

України (розділ монографії, Poland). Це підтверджуватиме актуальність обраного напрямку дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безкопильний О. О. Система підготовки майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності в основній школі: дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук 13.00.04. Черкаси. 2020. 606 с.
2. Бобрицька В. І. Нормативно-правові та освітні аспекти формування здорового способу життя молоді в Україні. *Проблеми освіти: Наук.-метод. збірн.*, Вип. 33, Київ, 2003. С. 152–160.
3. Воскобойнікова Г.Л. Здоров'язбереження учасників педагогічного процесу професійної підготовки майбутніх педагогів галузі фізичного виховання, спорту і здоров'я людини. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт*. 2013. Вип. 112(3). С. 126–128.
4. Ганчева В., Лященко Т. Особливості формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді. *Нові технології навчання*. № 95. 2021. С. 20–30. DOI: <https://doi.org/10.52256/2710-3560.95.2021.02>
5. Грибан Г. П., Єрмоменко Е. А., Отравенко О. В., Діхтяренко З. М. Теорія і методика бойового хортингу як наукова і навчальна дисципліна: запитання, рівень інтересу учнів, студентів і курсантів. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку якісної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту в умовах ступеневої освіти: зб. наук. праць за матер. УІ міжнародної наук.-практ. конф. (Полтава – Лубни, 18-19 квітня 2024 р.)* / за ред. О. В. Отравенко. Полтава: вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2024. С. 217-222. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10173>.
6. Діхтяренко З., Довгань Н., Отравенко О., Єрмоменко А., Завістовський О. Інноваційні підходи майбутніх тренерів єдиноборства та вчителів фізичної культури до Модельної навчальної програми «Фізична культура. 5-6 клас». Варіативний модуль «Бойовий хортинг» в умовах воєнного стану для формування активної життєвої позиції. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наук. праць*. Київ: Видво УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. Вип. 8(168). С. 50–56. DOI: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.8\(168\).10](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.8(168).10).
7. Діхтяренко З. М. Здоров'я як цінність в учнів і ЗВО – об'єкт для формування активної життєвої позиції спортсменів бойового хортингу / З. М. Діхтяренко, В. П. Чаплигін, С. А. Живолович, С. Ю. Коцюба, В. О. Хоменко. *Науковий часопис Українського державного університету імені М. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної*

культури (фізична культура і спорт): зб. наук. праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова. 2024. Вип. 4(177). С. 50–56.

8. Діхтяренко З. М., Отравенко О. В., Єрмоєнко Е. А., Завістовський О. Д. Об'єкт для формування активної життєвої позиції в спортсменів бойового та поліцейського хортингу – здоров'я учнів, військових ліцеїстів, студентів і курсантів. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. (8). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12933255>

9. Єрмоєнко Е. А. Збірник навчальних програм з бойового хортингу: навч.-метод. посіб. / Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. Київ: ГС «НФБХУ», 2021. 861 с. URL: https://combat-horting.org.ua/sites/default/files/eduard_yeromenko_tutorial_35.pdf

10. Отравенко О. В. Здоров'язбережувальна компетентність як складова якісної професійної підготовки здобувачів вищої освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2019. 4(327). Ч. 1. С. 100–107. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2019-4\(327\)-1-100-107](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2019-4(327)-1-100-107).

11. Отравенко О. В., Дубовой О. В., Гончаренко В. І. Стресостійкість як професійно значуща риса майбутнього фахівця фізичного виховання і спорту в умовах сучасних змін. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2023. № 3(357). С. 77–84. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-3\(357\)-77-84](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-3(357)-77-84).

12. Отравенко О. В., Діхтяренко З. М., Ганчева В. І., Єрмоєнко Е. А. Формування української національної ідентичності учнівської та студентської молоді в системі національно-патріотичного виховання. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні Науки*. 2024. № 1(360). С. 142–152. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-1\(360\)-142-152](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-1(360)-142-152).

13. Отравенко О. В., Діхтяренко З. М., Єрмоєнко Е. А. Мотиваційні пріоритети у вихованні почуття національної самосвідомості учнів, студентів і курсантів засобами бойового хортингу. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні Науки*. 2024. № 3(363). С. 117–126. DOI: [10.12958/2227-2844-2024-4\(363\)-117-126](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-4(363)-117-126)

14. Присяжнюк С. І., Єрмоєнко Е. А., Кукушкін К. М., Діхтяренко З. М. Програма розвитку бойового хортингу в Україні. *Підготовка майбутніх учителів фізичної культури та тренерів у заклади загальної середньої освіти, спортивні клуби та ДЮСШ (в умовах воєнного стану): збірн. матер. Всеукр. наук.-практ. конфер. з міжнар. участю присвяченої Дню фізичної культури і спорту України та Дню працівника освіти (м. Буча, 05 жовтня 2022 р.) / упорядн.: З. М. Діхтяренко. Буча: Приватний вищий навчальний заклад «Український гуманітарний інститут», 2022. С. 114–129.*

15. Технології здоров'язбереження: теорія і практика: колективна монографія / за заг. ред. професора Л. М. Рибалко. Полтава: НУПП, 2022. 324 с.

16. Титаренко Т. М. Актуальні соціально-психологічні настанови молоді на здоровий спосіб життя. Київ. 2005. С. 14.

18. Формування безпечного освітнього простору закладу освіти в діяльності працівників психологічної служби / авт. кол.: В. В. Байдик, Ю. П. Гопкало, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, М. В. Саврасов, І. І. Ткачук; за наук. ред. Н. В. Лунченко, І. І. Ткачук. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2023. 111 с.

19. Method of physical improvement of higher education students by means of functional training in the aspect of health-preservation / Otravenko O. V., Shkola O. M., Zhamardiy V. O., Pavliuk O. M., Radchenko A. V., Donchenko V. I., Myronenko S. G. *Acta Balneologica*. 2024. № 1. P. 40–48. DOI: 10.36740/ABal202401107

20. Fostering the social activity of future specialists in physical education and sports in a health-preserving environment / Otravenko O. V., Shkola O. M., Zhamardiy V. O., Shynkarova O. D., Fomenko O. V., Poluliashchenko T. L., Donchenko V. I. *Acta Balneologica*. 2024. № 2(180). Pp. 135–143. DOI: <https://doi.org/10.36740/abal202402110>

21. Combat Horting as a means of physical education of a harmoniously developed, successful, a vitally active personality – pupils, students and cadets: results of research work. *Ensuring Standards of Quality of Life in a Turbulent World: Monograph* / Fedorchenko T., Boltivets S., Dovgan N., Dikhtiarenko Z., Yeromenko E., Kukushkin K., Otravenko O., Zavistovskyi O., Khatko A., Kolomoiets H., Berezhna T., Veselova V., Steshyts A., Khimich V., Demchenko N., Yeromenko V., Grechana L., Petrova O., Kozlova K., Ilnytskyi I., Rebryna A., Tsviha A., Kostenko V., Dehtyaryov A. Opole: The Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration in Opole, 2022. 623 p. Pp. 498–597. URL: <https://api-ir.dpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/270886be-10a3-4ae3-a75a-89266502ec31/content>

Стаття надійшла до редакції 01.10.2024

Olena OTRAVENKO, Zoia DIKHTIARENKO, Vladislava GANCHEVA, Eduard YEROMENKO. Development of Pupils', Students' and Cadets Value Attitude to Health-Preserving Activities by Means of Combat Horting.

The co-authors of the scientific publication carried out the research and described the results by means of a survey of 9th grade athletes from 34 sports clubs in Ukraine (n=807), research students of the State Institution Luhansk Taras Shevchenko National University (n=92), and practicing students of the State Tax University (n=32), who were involved in the development of mini-projects on health promotion activities, conducting training in combat horting in natural conditions, experimental extracurricular health activities, writing qualification papers on the topic of research and participating in conferences of various levels, including international ones, monitoring activities during combat horting classes and

extracurricular activities). The aim of the study is to practically test the efficiency of educating pupils', students' and cadets value attitude to health-preserving activities by means of combat horting. The basis of the study was the development of research skills through the method of analyzing student researchers; improvement of practical skills of pupils and students who participated as combat sport athletes and student practitioners, assistant coaches from 2020 to 2024.

Results of the research. The co-authors of the research group developed and implemented a set of goals for educating pupils', students' and cadets to cultivate a value-based attitude to health promotion; developed questionnaires and conducted a survey among pupils and students; identified components, criteria and indicators for developing a value-based attitude of pupils', students' and cadets to health promotion; and presented practical recommendations. Moreover, the respondents acted as coaches, which promoted the development of soft skills and the ability of teamwork. Conclusions: This study contributed to the coordination of teamwork between pupils, students, teachers/coaches; aimed at improving the quality of professional and practical training of higher education students and their career development. Consequently, it is necessary to focus on the practical component of educational and research activities in higher education institutions, improvement of the educational and training process in sports clubs of Ukraine, based on the domestic and foreign experience of prominent experts.

Keywords: *value, pupils, students, cadets, development of value attitude, health-preserving environment, health-preserving activity, monitoring, combat horting, scientific experiment.*

REFERENCES

1. Bezcopyl'nyj O. O. Sy'stema pidgotovky` majbutnix uchy`teliv fizy`chnoyi kul`tury` do zdorov'yazberezhuval`noyi diyal`nosti v osnovnij shkoli: dy`s. na zdobuttya nauk. stupenya dokt. ped. nauk 13.00.04. Cherkasy`. 2020. 606 s. [in Ukrainian].
2. Bobrycz`ka V. I. Normaty`vno-pravovi ta osvritni aspekty` formuvannya zdorovogo sposobu zhy`ttya molodi v Ukrayini. Problemy` osvity`: Nauk.-metod. zbirn., Vy`p. 33, Ky`yiv, 2003. S. 152–160. [in Ukrainian].
3. Voskobjnikova G. L. Zdorov'yazberezheniya uchasny`kiv pedagogichnogo procesu profesijnoyi pidgotovky` majbutnix pedagogiv galuzi fizy`chnogo vy`xovannya, sportu i zdorov'ya lyudy`ny`. Visny`k Chernigivs`kogo nacional`nogo pedagogichnogo universy`tetu. Seriya: Pedagogichni nauky`. Fizy`chne vy`xovannya ta sport. 2013. Vy`p. 112(3). S. 126–128. [in Ukrainian].
4. Gancheva V., Lyashhenko T. Osobly`vosti formuvannya cinnisny`x oriyentacij uchnivs`koyi molodi. Novi texnologiyi navchannya. № 95. 2021. S. 20–30. DOI: <https://doi.org/10.52256/2710-3560.95.2021.02> [in Ukrainian].
5. Gry`ban G. P., Yer`omenko E. A., Otravenko O. V., Dixtyarenko Z. M. Teoriya i metody`ka bojovogo xorty`ngu yak naukova i navchal`na dy`scy`plina: zapy`tannya, riven` interesu uchniv, studentiv i kursantiv. Suchasni tendenciyi ta

perspektyvy rozvytku yakisnoyi pidgotovky majbutnix faxivciv fizychnoyi kul'tury i sportu v umovax stupenevoyi osvity: zb. nauk. pracz' za mater. YI mizhnarodnoyi nauk.-prakt. konf. (Poltava – Lubny, 18-19 kvitnya 2024 r.) / za red. O. V. Otravenko. Poltava: vy'd-vo DZ «Lugans'kyj nacional'nyj universytet imeni Tarasa Shevchenka», 2024. S. 217–222. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10173> [in Ukrainian].

6. Dixtyarenko Z., Dovgan N., Otravenko O., Yer'omenko A., Zavistovs'kyj O. Innovacijni pidxody majbutnix treneriv yedy'noborstva ta vchy'teliv fizychnoyi kul'tury do Model'noyi navchal'noyi programy «Fizychna kul'tura. 5-6 klas». Variatyvnyj modul «Bojovyj xortyng» v umovax voyennogo stanu dlya formuvannya aktyvnoyi zhyt'tyevoyi pozy'ciyi. Naukovyj chasopy's Nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni M. P. Dragomanova. Seriya № 15. Naukovo-pedagogichni problemy fizychnoyi kul'tury (fizychna kul'tura i sport): zb. nauk. pracz'. Ky'yiv: Vy'dvo UDU imeni My'hajla Dragomanova, 2023. Vy'p. 8(168). S. 50–56. DOI: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.8\(168\).10](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.8(168).10) [in Ukrainian].

7. Dixtyarenko Z. M. Zdorov'ya yak cinnist' v uchniv i ZVO – ob'yekt dlya formuvannya aktyvnoyi zhyt'tyevoyi pozy'ciyi sportsmeniv bojovogo xortyngu / Z. M. Dixtyarenko, V. P. Chaplygin, S. A. Zhy'volovy'ch, S. Yu. Kocyuba, V. O. Xomenko. Naukovyj chasopy's Ukrayins'kogo derzhavnogo universytetu imeni M. Dragomanova. Seriya № 15. Naukovo-pedagogichni problemy fizychnoyi kul'tury (fizychna kul'tura i sport): zb. nauk. pracz'. K.: NPU imeni M. P. Dragomanova. 2024. Vy'p. 4(177). S. 50–56. [in Ukrainian].

8. Dixtyarenko Z. M., Otravenko O. V., Yer'omenko E. A., Zavistovs'kyj O. D. Ob'yekt dlya formuvannya aktyvnoyi zhyt'tyevoyi pozy'ciyi v sportsmeniv bojovogo ta policejs'kogo xortyngu – zdorov'ya uchniv, vijs'kovy'x liceyistiv, studentiv i kursantiv. Pedagogichna Akademiya: naukovy zapy'sky'. 2024. (8). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12933255> [in Ukrainian].

9. Yer'omenko E. A. Zbirnyk navchal'ny'x program z bojovogo xortyngu: navch.-metod. posib. / Min-vo osvity i nauky Ukrayiny, Universytet DFS Ukrayiny. Ky'yiv: GS «NFBXU», 2021. 861 s. URL: https://combat-horting.org.ua/sites/default/files/eduard_yeromenko_tutorial_35.pdf [in Ukrainian].

10. Otravenko O. V. Zdorov'yazberezhuval'na kompetentnist' yak skladova yakisnoyi profesijnoyi pidgotovky zdobuvachiv vy'shhoyi osvity. Visnyk Lugans'kogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagogichni nauky. 2019. 4(327). Ch. 1. S. 100–107. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2019-4\(327\)-1-100-107](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2019-4(327)-1-100-107). [in Ukrainian].

11. Otravenko O. V., Dubovoj O. V., Goncharenko V. I. Stresostijkist' yak profesijno znachushha ry'sa majbutn'ogo faxivcya fizychnogo vy'xovannya i sportu v umovax suchasny'x zmin. Visnyk Lugans'kogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagogichni nauky. 2023. № 3(357). S. 77–84. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-3\(357\)-77-84](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-3(357)-77-84) [in Ukrainian].

12. Otravenko O. V., Dixtyarenko Z. M., Gancheva V. I., Yer'omenko E. A. Formuvannya ukrayins'koyi nacional'noyi identy'chnosti uchniv'skoyi ta students'koyi molodi v sy'stemi nacional'no-patrioty'chnogo vy'xovannya. Visny'k Lugans'kogo nacional'nogo universy'tetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagogichni Nauky'. 2024. № 1(360). S. 142–152. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-1\(360\)-142-152](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-1(360)-142-152) [in Ukrainian].

13. Otravenko O. V., Dixtyarenko Z. M., Yer'omenko E. A. Moty'vacijni priory'tety' u vy'xovanni pochuttya nacional'noyi samosvidomosti uchniv, studentiv i kursantiv zasobamy' bojovogo xorty'ngu. Visny'k Lugans'kogo nacional'nogo universy'tetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagogichni Nauky'. 2024. № 3(363). S. 117–126. DOI: 10.12958/2227-2844-2024-4(363)-117-126 [in Ukrainian].

14. Pry'syazhnyuk S. I., Yer'omenko E. A., Kukushkin K. M., Dixtyarenko Z. M. Programa rozvy'tku bojovogo xorty'ngu v Ukrayini. Pidgotovka majbutnix uchy'teliv fizy'chnoyi kul'tury' ta treneriv u zaklady' zagal'noyi seredn'oyi osvity', sporty'vni kluby' ta DYuSSh (v umovax voyennogo stanu): zbirn. mater. Vseukr. nauk.-prakt. konfer. z mizhnar. uchastyu pry'svyachenoyi Dnyu fizy'chnoyi kul'tury' i sportu Ukrayiny' ta Dnyu pracivny'ka osvity' (m. Bucha, 05 zhovtnya 2022 r.) / uporyadn.: Z. M. Dixtyarenko. Bucha: Pry'vatny'j vy'shhy'j navchal'ny'j zaklad «Ukrayins'ky'j gumanitarny'j insty'tut», 2022. S. 114–129. [in Ukrainian].

15. Texnologiyi zdorov'yazberezhennya: teoriya i prakty'ka: kolekty'vna monografiya / za zag. red. profesora L. M. Ry'balko. Poltava: NUPP, 2022. 324 s.

16. Ty'tarenko T. M. Aktual'ni social'no-psy'xologichni nastanovy' molodi na zdorovy'j sposib zhy'ttya. Ky'yiv. 2005. S. 14. [in Ukrainian].

18. Formuvannya bezpechnogo osvith'ogo prostoru zakladu osvity' v diyal'nosti pracivny'kiv psy'xologichnoyi sluzhby' / avt. kol: V. V. Bajdy'k, Yu. P. Gopkalo, I. O. Korniyenko, N. V. Lunchenko, Yu. A. Lucenko, R. A. Moroz, M. V. Savrasov, I. I. Tkachuk; za nauk. red. N. V. Lunchenko, I. I. Tkachuk. Ky'yiv: UNMCz prakty'chnoyi psy'xologiyi i social'noyi roboty', 2023. 111 s. [in Ukrainian].

19. Method of physical improvement of higher education students by means of functional training in the aspect of health-preservation / Otravenko O. V., Shkola O. M., Zhamardiy V. O., Pavliuk O. M., Radchenko A. V., Donchenko V. I., Myronenko S. G. Acta Balneologica. 2024. № 1. P. 40–48. DOI: 10.36740/ABal202401107 [in English].

20. Fostering the social activity of future specialists in physical education and sports in a health-preserving environment / Otravenko O. V., Shkola O. M., Zhamardiy V. O., Shynkarova O. D., Fomenko O. V., Poluliashchenko T. L., Donchenko V. I. Acta Balneologica. 2024. № 2(180). Pp. 135–143. DOI: <https://doi.org/10.36740/abal202402110> [in English].

21. Combat Horting as a means of physical education of a harmoniously developed, successful, a vitally active personality – pupils, students and cadets:

results of research work. Ensuring Standards of Quality of Life in a Turbulent World: Monograph / Fedorchenko T., Boltivets S., Dovgan N., Dikhtiarenko Z., Yeromenko E., Kukushkin K., Otravenko O., Zavistovskyi O., Khatko A., Kolomoiets H., Berezhna T., Veselova V., Steshyts A., Khimich V., Demchenko N., Yeromenko V., Grechana L., Petrova O., Kozlova K., Ilnytskyi I., Rebryna A., Tsviha A., Kostenko V., Dehtyaryov A. Opole: The Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration in Opole, 2022. 623 p. Pp. 498–597. URL: <https://api-ir.dpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/270886be-10a3-4ae3-a75a-89266502ec31/content> [in English].